

Molenspreekwoorden

Uitdrukkingen, gezegdes en spreekwoorden over de molen en de molenaar.

DE MOLENAAR

De molenaar die slaaft en wroet
Staat in gevaar van lijf en goed.
Hij is bij dag en nacht steeds wakker
Maar hoort geklaag van boer en bakker
Als 't werk blijft liggen omdat het niet waait
En de steen al dagen niet heeft gedraaid.

Maar als de Heer de wind laat waaien
Die over bos en bergen zweeft,
Dan zal hij op dez' molen malen
Het graan dat God tot voedsel heeft.

Om 't ieder naar zijn zin te maken
En van elkeen te zijn bemind
Dat zijn dé onmogelijkste zaken
Die men in de wereld vindt.

Anonymus

We kunnen vier thema's aangeven waarbinnen de spreekwoorden over de molen en de molenaar zich afspelen.

1) Bedrog van de molenaar.

Van de molenaar werd strikte eerlijkheid verwacht. Maar hij had vaak de naam een oplichter en een koren- of meeldief te zijn. Hij was namelijk in de gelegenheid om de boeren te bedriegen en de redenering was dat de gelegenheid de dief maakte.

2) Dwaasheid.

De spreekwoorden "een klap van de molen[wiek] hebben" of "met molentjes lopen" geeft al aan dat men een molenaar niet altijd voor vol aanzag.

3) Het weer en dan met name de wind.

De molenaar leeft van de wind. Inderdaad, de windkracht is voor de windmolen onmisbaar; de wind is des mulders beste vriend, maar ook zijn grootste vijand, want de wind is nimmer te vertrouwen.

4) Algemeen

Bij een aantal spreekwoorden wordt de molen, molenstenen of wieken genoemd. Ook meel of koren worden genoemd.

A

Op de **achtergrond** werken (op een houtzaagmolen werken maar niet meer zagen / achteraf werken om de zagen te slijpen)

B

Bestoven kind (kind verwekt door een molenaar)

D

Draaien als een molen (voortdurend van mening veranderen)

Dierennamen in de molen: Er zijn heel wat dierenamen in de molen aanwezig, maar die horen daar ook: allerlei molenonderdelen hebben namelijk een dierennaam meegekregen.

Een overzichtje:

- De beer: stormbalk of burgemeester.
- De beerstutten: bij paltromolens zware stutten waarmee de overstekende gedeeltes van de zaaggrond op de overring werden gesteund.
- De bok: platform waarop zak graan wordt geplaatst voordat dit in de kaar wordt gestort / bordes of zakkenbank.
- De bokkepoot: slijtstuk of verdikking in een zwichtlijn.
- De brasem: versierde balk onder de steenbalk waarin de stormpen, draaipunt op de top van de standaard draait.
- De ezel: constructie in de molenkap, waarin de scharnierkant van de vangbalk is bevestigd.
- De hanenbalk: vaak mooi besneden balk boven in de kap tussen de kappanten.
- De hanenkam: latje met kerven, dwars over de kaarboom liggend, waarover de spekveter wordt gespannen die de ophanging van de schuddebak regelt.
- De hanentree of hanentrap: trapje in de kap van de molen om helemaal boven de as te kunnen komen.
- Hondenhokje (in Zaanse pelmolens): een houten hokje dat over de uitstroomopening van de pelkuip is aangebracht om ervoor te zorgen dat de gerst in de pijp naar de schepperij stroomt.
- Een hondshoofd: zware balken tussen ondertafelement en hoekstijlen in een wipmolen.
- Een hondsoor: versteviging van het geraamte van de molenromp, bovenin de molen.
- Een kalf: horizontale korte verbindingbalk. In oliemolens bodem van het kussen.
- Kikker: klamp met naar één zijde schuin opwaarts stekend klampje om een lijn op te beleggen.
- Kikkerlijn: touw van 3/8" geteerd, driestremig hennep of kunstvezel, door het voorlijk gesplitst en in litsen gelegd, om achter de kikkers op de roe te leggen.
- Kikkers: beugels aangebracht aan de roeden (wieken) om de lussen van de zeilen aan te kunnen bevestigen.
- De koebouten: de vang (de rem om het bovenwiel in de molen) zit met deze bouten stevig verankerd aan een zware balk, het voeghout.
- Koekkoek: afdakje met lagering voor de luias van een standaardmolen.
- Kraaiennest: onderzetel van een wipmolen, waarover de molen kruit.
- Kraaienspoot: een deel van de stellingschoren.
- Een mol: de vorstbalk samen met de huigplanken. Nokplanken van de kap.
- Het paard: de constructie onder de steenzolder die de steenspil en uiteindelijk de molenstenen draagt.
- Ree: in papiermolens, zware stijlen waartussen de stampers van de kapperij door de wentelas op en neer worden bewogen. In oliemolens de dwarsbalken om de heien te geleiden.
- Een slak: een neut.
- Het spilkalf: een balk die onder de koningsspil is aangebracht en die de spil ook draagt. In schepadmolens de zware balk op de vloer waarop de grote spil eindigt. De spilkalf tussen de schaarstijlen van een wipmolen wordt ook wel binnenlap genoemd.
- Spin: ijzeren hefboompjes die zich recht voor de (doorboorde) askop bevinden, en is bevestigd aan

de zwichtstang die door de askop loopt.

- Spinnepok: kleine poldermolen met piramide vormig onderhuis.
- Een spreeuwenbord / spreeuwenplank: bedekt de buiten de kap stekende hoeken van de waterborden.
- Spreeuwenplaatje: plaatje in het einde van de roe bevestigd.
- Een varken: handveger zonder steel in een oliemolen.
- Een varkenswiel: een van de wat kleinere tandwielen in een molen, waarin de kammen naar buiten gericht staan.
- Een vink: verankering van de schoren die de stelling ondersteunen.
- Een vissenbek: steunstuk onder de verbinding van schoor en spruit. Zie ook vink.
- Wolfje: een kleine molensteen maat = 101 centimeter. Verbastering van Zwölf.
- Een wolfsbalk: in een wipmolen de bovenste regel van het trapbint van de kop / kap. Ook achterbalk. In achtkant de achterkeuvelensbalk.
- Het wolfsdek, wolfsdak: dit is de benaming van een onderdeel van de rieten kap. Men doelt hiermee op het achterste schuin aflopende deel.
- Wolfskeeper: balk boven het voorkeuvelens gaande naar de nokbalk.
- Een zwanenhals / zwaanijzer: ijzeren verbinding tussen windpeluw of penbalk met voeghout.

E

Zolang de **ezel** zakken draagt, heeft de molenaar hem lief (Iemand wordt geprezen zolang hij goed zijn werk doet óf zolang men iemand kan gebruiken, wordt er met hem geslijmd)

G

Mijn **gaande werk** is van streek (figuurlijk: inwendige storingen van darmen en ingewanden) [Gaande werk is het bewegende gedeelte in de molen]

De **gang** ligt er voor [houtzaagmolen] (we kunnen beginnen, er staat wat voor het mes) [Gang = het in bewerking zijnde hout, balken of planken, die door middel van de zaagslee, naar en door het zaagraam wordt getrokken]

De **gang** is af [houtzaagmolen] (het werk is klaar, de middagmaaltijd is voorbij)

Wat geeft dát een **gemaal** (wat geeft dat een drukte)

Dat zullen we **God** en de molenaar laten scheiden (Hier is geen oordeel over te vellen / het is zo ingewikkeld dat we er van afzien het op te lossen / slaat op het feit dat de molenaar, als hij de boerengranen in bewerking had, de scheidplank moest hanteren om bij de stortzak 'ieder het zijne' te geven.)

Gods molens malen langzaam maar zeker (de goddelijke gerechtigheid doet zich tenslotte toch gelden)

De **gort** is gaar (er is ruzie)

Zo droog als **gort** / gortdroog (zeer droog)

Iemand van haver tot **gort** kennen (iemand door en door kennen)

Het te **gortig** maken (iets te bont maken of iets overdrijven)

Een gebroken zak houdt geen **graan** (werk alles ordelijk af)

Onder het beste **graan** vindt men wel onkruid (niets is volmaakt, alles heeft zijn schaduwzijde)

Alle **graan** heeft zijn zemelen (niets of niemand is volmaakt, aan alles kleven nadelen)

Een **graantje** meepikken (mee profiteren / een deel van de opbrengst of winst krijgen)

Veel **graantjes** maken een brood (vele kleintjes maken een grote)

Zelfs een blinde kip vindt nog wel eens een **graankorrel** (zelfs een dom of onbekwaam mens doet weleens iets goeds of heeft een meevallertje)

Op ledige **graanzolders** komen geen klanders [graankever] (zonder goederen is handel onmogelijk)

H

Dat is niet in de **haak** (Als de molen draait behoort de vangbalk voor de veiligheid in de haak te liggen. Is dit niet het geval dan klopt er iets niet)

Hij is een **hegmulder** [Dat werd gebruikt voor een molenaar die het niet gemaakt had en met handen en voeten gebonden was aan zijn geldschietter(s)]

Het is **hollen** of stilstaan (een molen loopt snel of staat stil / een molen neemt snel in toeren toe)

Van dik **hout** zaagt met planken [in een zaagmolen] (Een flink pak slaag krijgen / stevig aanpakken of doorwerken)

Hij eet als een **houtzager** [houtzaagmolen] (gezegd van iemand die een gezonde eetlust toont)

K

Verstuiven als **kaf** voor de wind (iets wat niet blijvend is)

Hij heeft er zo weinig aard als een prins in een **kafkot**

[Wie zich ergens niet goed thuis voelt "heeft er zo weinig aard als een prins in een kafkot." Eens had deze vergelijking een beeldende kracht, maar doordat men nog nauwelijks weet wat een "kafkot" is, heeft ze haar betekenis verloren](#)

Hij gaat op de krappe **keep** [houtzaagmolen] (hij loopt of werkt zeer vlug, hij doet buitengewoon zijn best) [Het sneller doen werken, door verstellen van hefbomen of verwisseling van tandwielen, van een zaagmolen heette "verkrappen". Een der hefbomen van de mechaniek waarmee de voortbeweging van de zaagslee wordt bewerkstelligd, is voorzien van een uitgekeept stuk ijzer, dat rust in de beugel van de "krabbelstok" en deze is verstelbaar. Hierdoor kan met de slag van de hefboom vergroten en verkleinen en zodoende de spoed van de zaagslee regelen]

Hij heeft een **klap** van de molen(wiek) gekregen (Hij is niet helemaal bij zijn verstand)

Zij heeft een mond als een **klappermolen** (zij praat aan een stuk door en weet niet van ophouden)

De **klossenbak** opzoeken / in de klossenbak liggen [houtzaagmolen] (naar bed gaan, in bed liggen, ziek zijn) [Klossenbak: een bak die dient voor het opbergen van klossen (korte stukjes hout, gebruikt bij het balkenzagen om de afstand tussen de balken te bepalen) en verder bewaarplaats van gereedschap]

Een **kopschaal** of afloper [houtzaagmolen] (een scheef gesneden boterham of plak koek) [Kopschaal: een aan één zijde bezaagd stuk afvalhout, aan het ene zijde dik, aan de andere zijde dun. Afloper: omschrijving als hiervoor, alleen is het stuk hout geringer van afmetingen]

Dat is **koren** op zijn molen[steen] (Dat komt hem goed van pas / hij zal dat gebruiken als argument voor wat hij toch al wilde / dat is naar zijn zin)

Het **koren** van de molen zenden (de klanten weggagen – zichzelf benadelen)

Het kaf van het **koren** scheiden (het kwade van het goede scheiden)

Er is geen **koren** zonder kaf (niets is zonder gebreken)

Zijn **koren** staat te bloeien (het gaat goed met iemand, iemand is geslaagd in het leven)

Zelden een schuur met **koren** zonder muizen (welvaart trekt profiteurs aan)

Ganzen die eenmaal in het **koren** geweest zijn, willen er altijd weer heen (als iemand eenmaal de smaak van iets te pakken heeft, dan doet hij het steeds weer)

Zijn **koren** groen eten (geld uitgeven voor je het hebt verdiend)

Die **koren** voor een ander meet, is dwaas indien hij zich vergeet (ieder beroep heeft bepaalde

voordelen)

Je kunt niet hetzelfde **koren** blijven dorsen. Het meeste graan krijg je uit de eerste dors (je moet niet aan klanten blijven trekken die niet [meer] willen kopen, maar je moet nieuwe klanten vinden)

Twee mussen aan één **korenaar** maken nooit een vreedzaam paar (als twee mensen hetzelfde willen hebben, komt er meestal ruzie van)

Volle **korenaren** hangen het laagst (werkelijk goede mensen zijn niet hoogmoedig)

Zijn licht onder de **korenmaat** zetten (voor zichzelf houden wat men kan / anderen niet helpen)

Zijn licht niet onder de **korenmaat** zetten (meespreken, zijn mening geven en laten merken dat hij er iets van weet)

Een **korentje** vatten (een borreltje nemen)

Hij leeft ervan als een muis op een **korenzolder** (hij neemt het er goed van)

Een beetje óf een paaltje **kruien** (figuurlijk: ruimte maken, opschikken, wat uit de weg gaan, zich verwijderen: "Zou je niet een paaltje kunnen kruien?" [Afgeleid in het algemeen van het verkruien, verdraaien van de molenkap; in het bijzonder (paaltje) van een paltrokmolen / poldermolen waarbij de kruiketting bevestigd is aan een kruipaal en bij het verkruien van paal tot paal wordt gelegd. De ver uitstekende staart waaraan het kruierwerktuig is bevestigd, wordt bij het kruien dan verplaatst]

L

Smeer je **leer!** [houtzaagmolen] (het zal erom spannen) [Afgeleid van de maatregel dat houtzagers om hun sjouwleer (schouderleer) met reuzel in te vetten wanneer de molen vlug maalde, veel hout moest worden weggedragen. Het gesmeerde leer vergemakkelijkte dan, bij het opstapelen, het afglijden van het hout van de schouder]

M

Maaldersbiecht (een zwaar geval of een langdurige biecht)

Wie het eerst komt, die het eerst **maalt** / wie met zijn koren het eerst aan de molen is, wordt het eerst geholpen (degene die het eerste die komt is het eerste aan de beurt)

Dat **maalt** hem steeds door het hoofd (dat kan hij niet uit zijn gedachten zetten)

Als het op is, is het **malen** gedaan (Als er geen aanvoer is, is er ook geen werk)

Het **malen** bij nacht, heeft de duivel bedacht (malen bij nacht óf lastig werk is erg zwaar)

Ergens niet om **malen** (iets onverschillig laten)

Loop niet zo te **malen** (wees eens wat rustiger)

Dat kan ik niet **malen** (dat kan ik niet bijten, kauwen, eten, verdragen)

Of als hij 's nachts moet uit zijn kooi, al is het weer dan ook niet mooi, toch moet hij **malen**, slaap of niet, want zonder meel zijn kan hij niet (een molenaar kan niet zonder zijn werk / er is altijd wat te doen)

Iemand is **malende** (iemand is niet goed bij zijn hoofd)

Het is hier een **malle molen** (het is hier een gekkenhuis)

Het sjouwen van zakken **meel** boven je macht, heeft de duivel bedacht (zwaar óf lastig werk is erg belastend)

Wie met **meel** in de mond spreekt, praat met omwegen, eromheen draaien.

Hier wordt door storm windkracht, voedszaam graan tot stuivend **meel** gebracht (hier wordt hard gewerkt)

Als de kat uit huis is, dan dansen de muizen rondom het **meelvat** (als er geen toezicht is, gedraagt men zich lossier)

Mindert het **meelvat**, dan meerdert het varken (als iets tegenzit dan zullen andere dingen wel weer meevallen)

De **meuln** is stomp [Groninger gezegde] (men begint verzadigd te raken)

Hij baauwt een **meuln**, om n mud zoad te moalen [Groninger gezegde] (hij maakt veel werk voor een kleinigheid / ook: hij trouwt nog op hoge leeftijd)

óf om een schepel graan bouwt men geen **molen** óf wie maar één mud koren heeft, moet geen **molen** bouwen (een oude man moet niet meer aan trouwen denken of geen huwelijk meer aangaan / je doet wel belangrijk maar ik zie geen resultaat)

“T is gain **meulenstain** [Groninger gezegde] (je kunt het gemakkelijk meenemen / het is geen moeite)

Door de **molen** halen (een zeer uitgebreide procedure doen ondergaan)

De **molen** draait lustig in den wind, opdat de molenaar zijn arbeid vindt (xxxxxxxxxxxx)

De **molen** gaat niet om met de wind die voorbij is (voor zaken die in het verleden zijn geschied hoeft men nu geen maatregelen meer te nemen)

In de **molen** en in de smis (smidse) zijn de leugens gewis (molens en smederijen waren door de vele aanloop en klanten bakermatten van geroddel, leugens en bedrog)

Die **molen** draait langzaam (dat gaat traag)

Hij heeft zijn koren ter **molen** [gebracht] (xxxxxxxxxxxxxxxx)

Dat is al lang in de **molen** geweest (hierover is al lang geleden beslist)

Molen in het kruis, molenaar thuis (als de molen in de ruststand staat [met de wieken gekruist] is de molenaar thuis)

Mijn **molen** maalt niet meer (Mijn gebit is slecht)

Die omtrent de **molen** woont, bestuift van het meel. (Men wordt beïnvloed door de mensen met wie men omgaat)

Draaien als een **molen** (altijd meegaan met de heersende mening – naar de mond van de toevoerder praten / licht van mening veranderen)

De **molen** naar de wind keren (zich gedragen naar de omstandigheden)

Er is meer dan de **molen** in het woud omgegaan (er is iets bijzonders gebeurd) = daar is meer omgegaan dan de molen in het woud (daar is meer aan de hand / gebeurd dan men zou denken)

Die in de **molen** komt, wordt licht bestoven óf die omtrent de **molen** woont, bestuift het meel (Men neemt gauw iets (goede of slechte hoedanigheden) over van degenen met wie men omgaat / men wordt beïnvloedt door de mensen met wie men omgaat)

Het zit in de **molen** (er wordt aan gewerkt)

As komt bij de **molen** te pas (Nietszeggend antwoord op een gestelde vraag die begon met het woord “Als”)

Daar is wat in de **molen** (daar is welvaart / daar is wat ophanden / daar worden plannetjes gesmeed)

Een stille **molen** maalt geen meel (Men bereikt niets zonder te werken)

Door de **molen** gehaald worden (een grondig onderzoek ondergaan)

Wie niet wit wil worden, moet uit de **molen** blijven (Wie zich niet aan gevaar wil blootstellen, moet het ontvluchten/Als je geen risico wilt lopen, moet je ook niet aan een onderneming beginnen).

De hovaardij (trots) heeft hem tegen de **molen** gedreven (xxxxxxxxxxxxxxxx)

De mond is een gaande **molen** (xxxxxxxxxxxxxxxx)

Om een schepel graan kan men geen **molen** bouwen (voor een klein werkje ga je geen inspanningen verrichten) óf Men moet om een bak zaad geen **molen** bouwen (voor een kleinigheid moet men teveel moeite doen) óf Wie maar één mud koren te malen heeft, moet geen **molen** bouwen.

Alle **molens** vangen wind (Als er veel deelnemers zijn in een zaak, dan moet de winst ook met velen gedeeld worden.)

Molenaar

"Het zal er straks mouwen, zeej de **molenaar** en toen laas-ie het zeuvende gebod."
Of de molenaar liet zijn mouwen mee scheppen

Waar vind je een **molenaar** die nooit een graantje stal? (niemand is volmaakt)

Men vindt geen **molenaar** of hij at gestolen koren (ieder zoekt zijn voordeel, ook al is het ten koste van anderen)

" 't Is een mooie dag ", zei de **molenaar** en 't waaide (ieder spreekt voor eigen parochie)

De **molenaar** zet er zijn schouders onder (de molenaar is een harde werker)

Hij is van bisschop **molenaar** geworden (hij is arm geworden)

De witte rok [kleding, overall] maakt de **molenaar** niet (het uiterlijk zegt niets over het innerlijk, schijn bedriegt)

Hij lijkt op de hond van de **molenaar**: die likt zijn mond eer de zak open is (je moet niet al willen genieten van wat men nog niet verworven heeft)

De **molenaar** kan in een half uur wel arm worden, maar niet in een half jaar rijk worden (je kunt sneller arm worden dan rijk: iedere molenaar weet, dat opkomende storm en onweersbuien snel gebeuren en de grootste oplettendheid vereisen. Niet handelen kan je ruïneren)

Een hond bij de slager, een rechter bij de nonnen en een haan bij de **molenaar** komen niets te kort (niets tekort komen)

Een goed bedachte **molenaar** neemt elke wind zorgvuldig waar (geen wonder, dat de windmolenaar geleidelijk een zeer goede kijk op het weer heeft gekregen en door zijn dorpsgenoten als weerprofeet wordt beschouwd).

Dat zullen we God en de **molenaar** laten scheiden (Dat is moeilijk te beslissen, hierover kan je geen oordeel vellen)

Op Sint Pieter zonneshijn, drinkt de **molenaar** wijn (als op Sint Pieter (29 juni) de zon schijnt, is de graanoogst dat jaar goed)

Een woekeraar, een **molenaar**, een wisselaar en een tollenaar zijn de vier evangelisten van Lucifer
[Lucifer: na de opstand tegen God vorst der duivelen. Woekeraar: iemand die woekerrente vraagt aan schuldenaars die in geldnood zitten. Tollenaar: belastinginner] (deze beroepen worden dus gekenmerkt als slechte lieden)

Honderd bakkers, honderd **molenaars**, honderd kleermakers: driehonderd dieven (bakkers, molenaars en kleermakers worden niet als eerlijke mensen beschouwd / er wordt gezegd dat zij zich bevoordelen ten nadeel van klanten)

Niet alle **molenaars** zijn dieven/ alle molenaars zijn geen dieven (Scheer niet iedereen over dezelfde kam)

Molenaar

Het **molenaarsleven** heeft God ons gegeven, maar het malen met de nacht heeft de duivel er in gebracht (Het is inmiddels duidelijk dat de molenaar ook 's avonds en 's nachts moest malen.)

Molenaarsziekte Is geen typische beroepsziekte van molenaars of een ander woord voor luiheid (zoals schoolziekte) en ook niet datgene wat vaak aan alle vrijwillige molenaars wordt toegeschreven (als u begrijpt wat ik bedoel), maar is een bomenziekte: een schimmel bij vruchtbomen, waardoor het blad er als meel bestoven uitziet.

Men vindt geen **molenaarshaan** of hij at wel gestolen koren/graan (ieder is zelfzuchtig in zijn eigen zaken óf ieder beroep heeft zo zijn [illegale] voordeeltjes, waar werk op een oneerlijke manier gebeurt is het personeel vaak ook oneerlijk)

Een **begijnenepater**, een **visserskater** en een **molenaarshaan**: als die 3 van de honger sterven, zal de wereld vergaan (xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)

Daar wast geen spinrag aan een draaiende **molenkam** (xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)

Hij heeft zich er zo ingewikkeld alsof hij zijn vingers tussen de **molenkam** had gestoken (hij heeft zich in de problemen gewerkt)

Traag maar zeker zoals de **molenmaker** (het werk mag niet snel gaan, het wordt wel goed uitgevoerd)

Molenmaker

Werken als een **molenpaard** (hard werken)

Eruitzien als een **molenpaard** (iemand die er dik uit ziet)

Zij loopt als een **molenpaard** (zij loopt niet elegant)

Hij gaapt als een **molenpoort** [ingang in of onder een (belt)molen waar wagens met graan naar binnen worden gebracht] (hij gaapt erg hard / hij gaapt met open mond)

Het zal wel **molenpraat** zijn (zei men vroeger wel wanneer men twijfelde aan de juistheid van een verhaal)

De vrouw en een **molenrad**, daaraan ontbreekt gemeenlijk wat (niets is volmaakt)

Molens malen niet met wind die voorbij is [Groninger gezegde: Meulens moalen mit gain wind dei veurbie is] (maak van de gelegenheid gebruik wanneer deze zich voordoet) = De **molen** gaat niet om met de wind die voorbij is.

De ambtelijke **molens** draaien langzaam [(de bureaucratie (= toestand waarin alles volgens de regels en met papieren en formulieren geregeld wordt))]

Alle **molens** vangen wind (als er veel deelnemers zijn in een zaak, dan moet de winst ook met velen worden gedeeld)

Dat ligt als een **molensteen** op zijn hart óf dat hangt als een **molensteen** om zijn nek / hals (Dat is een zware last)

*Citaten uit de Bijbel: 1. Zijn hart is zo hard als een steen, en vast als een stuk van den ondersten **molensteen**. [Job 41:24] (Hij is een hard persoon zonder gevoel, en onverzettelijk)*

*2. In de Statenvertaling zegt Jezus bij Mattheus 18:6 "aar zo wie een van deze kleinen, die in Mij geloven, ergert, het ware hem nutter, dat een **molensteen** aan zijn hals gehangen, en dat hij verzonken ware in de diepte der zee." [De uitspraak komt ook voor in het evangelie van Marcus en van Lucas.]*

3. In het bijbelboek Rechters 9:50-54 staat dat tijdens het beleg van de stad Tebes een vrouw vanuit een toren een molensteen gooide op de aanvoerder van de belegeraars, Abimelech. De molensteen kan niet zo groot geweest zijn, maar Abimelech was wel zodanig gewond dat hij aan zijn wapenknecht vroeg om hem te doden. Dat was eervoller dan dat men kon zeggen dat hij door een vrouw was gedood.

4. Gij zult niet te pand nemen den ondersten noch den bovensten molensteen; want dan hebt gij het leven te pand genomen. [Deut. 24:6]

De **molensteen** komt terug in het volgende versje: Een molenaar die goed kan malen, moet goed op zijn stenen letten, dan leert hij goede kerven zetten, en maalt men graan tot meel, voor rijk en arm is evenveel, maar die mij in 't weekend komt bezoeken, vindt botte stenen en vuile broeken.

Zij is **bekwamer om het pak der liefde dan om molenstenen te dragen** (xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)

Hij kan niets anders laten liggen dan gloeiend ijzer en **molenstenen** (iemand die het mijne verwacht met het zijne / gloeiend ijzer en molenstenen raap je niet zomaar even op / hij is een grote dief).

Ik vertrouw u niets dan molenstenen en die nauwelijks op zijn kant (xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)

Het **molentje** draait, de baas gepaaid (als het werk zijn gang gaat is de baas tevreden)

Hij loopt met **molentjes**, hij heeft **molentjes** op het hoofd (Hij is niet goed wijs / hij is niet goed bij zijn verstand)

Dat past als een himphamp op een **mosterdmolen** (dat hoort niet bij elkaar)

Slapen als een **muus** in de meelton (Hij doet alsof hij slaapt)

Lopen als een **muus** in een meelton (Onrustig heen en weer lopen, ijsberen)

Als de **muus** genoeg heeft, is het meel bitter (Als je te vaak feest dan krijg je er vanzelf genoeg van)
"t Is een schone dag zei de **mulder** en 't waaide (Ieder preekt voor z'n eigen parochie)

Een goede **mulder** is op zijn molen gelijk een schipper op de woelige zee (geen wonder, dat de windmolenaar geleidelijk een zeer goede kijk op het weer heeft gekregen en door zijn dorpsgenoten als weerprofeet wordt beschouwd)

Een **mulder** kan van de wind alleen niet leven (hij moest kennis hebben van zijn vak en over goede werktuigen beschikken)

Gij bent er zeker ene van de **mulder** (Tegen een kind met opvallend wit haar zegt men wel eens: = je bent een onecht kind)

Men kan niet van de wind leven, behalve de **mulder**: die leeft van de wind (je zult moeten werken voor de kost)

De bakker, de **mulder**, de sarrie, 't is aalmoal ain pakkielarrie [Groninger gezegde] (de bakker, de molenaar de belastingambtenaar, ze zijn allemaal een pot nat / de bakker, molenaar / belastingambtenaar worden niet vertrouwd in hun werk)

Als de **mulders** de stenen billen, vertellen ze de waarheid.

Billen en malen is niets van te halen. Maar scheppen en schrijven, Daar moeten wij, **mulder** van blijven. [n.b. Scheppen is het maalloon in natura dus scheploon].

N

In de **nesten** zitten (grote problemen hebben): Dit heeft niets met vogels te maken. Als een molen heel lang stil gestaan heeft, dan wil de kap niet meer draaien. Dat komt omdat er door het gewicht een deuk in de balken is gekomen. Zo'n deuk heet een nest.

O

Hij is **oliedom** (erg dom; olieslagers waren vaak doof van het lawaai van de molen en gaven daarom geen antwoord, ze leken dom)

Hij moet een **oprijder** hebben [houtzaagmolen] (hij heeft aansporing nodig) [Het aanscherpen van de bot geworden tanden van een zaag werd aanpunten genoemd. Deze behandeling van de zaagtanden, waarbij zagen in het zaagraam bleven, was niet altijd voldoende en dan moest ook een "oprijder" toegediend worden. Bij laatstgenoemde bewerking werd de, in beide handen gevatte "puntvijl" zeer krachtig tegen de onderkant van de tanden gestreken.

P

De **pal** is aan (de maat is vol) [De pal belet de molen bij stilstand tegen verkeerd-om draaien, dus figuurlijk bv. Bij plagen of schelden: verder voortgaan wordt niet geduld]

R

Gij **rommelt** als een molen, doch ik zie nog geen meel (Je doet wel belangrijk, maar ik zie geen resultaat)

Hij loopt in de **rosmolen** (hij doet eentonig werk / saai werk; hij is altijd bezig met iets)

Zijn hoofd loopt om als een **rosmolen/tredmolen** (hij heeft het te druk)

S

Over de **schel** halen (overdrijven)

Hij heeft een gat in het **schepel** (figuurlijk: zijn geld is op) [Gezegd van een molen die, door gebrek

aan grondstoffen, gedoemd was stil te staan.

De (konings)**spil** waarom alles draait (het middelpunt zijn / belangrijk zijn)

Hij draait als een **staartmolen** [molen die zichzelf naar de wind kan zetten] (hij waait met alle winden mee, iemand op wie men geen staat kan maken, iemand die men niet kan vertrouwen)

Hij is zo dronken als een **staartmolen** (hij is heel erg dronken) [de kleine landwatermolentjes, die ingepolderd land droog houden, behoren tot de staartmolentjes en tonen een zekere beweeglijkheid én richten zichzelf naar de wind]

Mijn **stamperij** of kapperij is niet in orde / mijn kammen en dollen deugen niet meer (hiermee werden gebreken aan het gebit bedoeld. [Stamperij is de gezamenlijke stampers in een oliemolen. Kapperij: van messen of beitels voorziene stampers, waarmee in papier-, verf- en snuifmolens zekere grondstoffen werden kortgehakt. Kammen en dollen zijn de houten tanden der wielen die in elkaar grijpen]

Benen of armen als **stapelstukken** [houtzaagmolen] (dunne armen en benen) [Stapelstukken zijn latjes die tussen het te drogen hout worden gelegd]

Met één **steen** kun je geen meel malen (half werk levert niets op)

't Zal gebeuren, al moet de onderste **steen** boven (iets zal koste wat koste gebeuren)

Twee harde **stenen** malen zelden fijn óf twee harde stenen malen slecht (twee mensen die niet willen toegeven kunnen niet samenwerken, zonder verdraagzaamheid komt er van samenwerking niets terecht)

Aan de **strijkstok** blijven hangen (de stok waarmee de molenaar de korenmaat afstreek kon meel blijven bevatten. Daarmee werd gesuggereerd dat er door de molenaar werd gesjoemeld in zijn voordeel)

T

Hij staat er in **top** voor (dat is lang niet mooi, we zijn er slecht aan toe. Afgeleid van een molen die, onvoorzien, door een bui wordt overvallen met terwijl hij “in top” [met 4 volle zeilen] maalt)

In de **tredmolen** lopen / hij loopt in de **tredmolen** (de dagelijkse sleur volgen – zich onderwerpen / hij doet saai werk / steeds maar weer hetzelfde, geestdodende werk verrichten.)

V

De molen is door de **vang** (Er is geen houden meer aan / de zaken zijn spaak gelopen / het is een hopeloze situatie)

De molen door de **vang** laten lopen (Alles loopt in het honderd)

De **vang** ophalen (aan het werk gaan)

De **vang** neerleggen (het werk staken)

De **vang** slepen laten, de vang laten slepen (minder ijverig of minder nauwkeurig bezig zijn)

Hij laat de molen door de **vang** lopen (uitbundig zijn, in extase raken, overmoedig zijn, laat zich nergens door weerhouden)

W

Elkeen trekt het **water** naar zijn eigen molen (om problemen als geen of minder water te voorkomen zorgde de molenaar ervoor om zoveel mogelijk water naar zijn eigen molen te trekken. Dit bijvoorbeeld door sloten en spaarvijvers te graven. Eerst aan zijn eigen voordeel denken)
Zonder **water** draait de molen niet (watermolens werken uiteraard met water. In droge tijden was er soms geen water genoeg in een stroom of rivier. Dan kon je natuurlijk niet malen. De uitdrukking betekent figuurlijk dat je zonder eten niet kunt werken)

Watermolen

Met verlopen **water** maalt men geen molen (zonder water kun je niet malen / je moet het juiste moment kiezen)

In zijn **wiek** geschoten zijn (beledigd zijn)

Op eigen **wieken** drijven / hij drijft op eigen wieken (zelfstandig zijn)

Wie **wieken** heeft in het hart, heeft zijn molen immer schoon (wie hart voor de zaak heeft, zal netjes werken)

De **wieken** naar de wind keren (zich gedragen / aanpassen naar de omstandigheden)

Iemands **wieken** korten (iemands vrijheid inperken)

De molen naar de **wind** keren (Zich gedragen / aanpassen naar de omstandigheden)

Hij staat een veld boven de **wind** (hij hoeft zich geen zorgen te maken)

Uit welke hoek waait de **wind** (hoe wordt erover gedacht)

Iemand de **wind** uit de zeilen nemen (Iemand de argumenten ontnemen) Scheepvaartterm?

De **wind** in de zeilen hebben (geluk hebben (in zaken) Scheepvaartterm?

Voor de **wind** gaan / het gaat hem voor de **wind** (een voorspoedige periode) Scheepvaartterm?

Het gaat niet altijd voor de **wind** (gebeurtenissen verlopen niet altijd voorspoedig) Scheepvaartterm?

Ik kan niet van de **wind** leven (ik doe mijn werk niet gratis)

Met de **wind** van gisteren kun je niet malen (je moet het juiste moment kiezen)

Molens malen met geen **wind**, die voorbij is (de tijd wordt verbeuzeld)

De huik naar de **wind** hangen (zijn mening/standpunt naargelang de omstandigheden aanpassen / veranderen)

Een huik is een [kledingstuk](#) dat tot in de negentiende eeuw vaak gedragen werd. Het was een lange mantel – hij reikte tot aan de voeten – met een grote kap (een soort capuchon). Die kap liep over het hoofd heen uit in een soort punt. [F.A. Stoett](#) vermeldt dat iemand de huik op verschillende manieren over en om zich heen kon hangen. Je kon het kledingstuk dus zó schikken dat je zo veel mogelijk beschutting tegen de wind had. Hieruit ontstond de figuurlijke betekenis 'een zodanige houding aannemen dat je altijd 'beschut/gedekt' bent', en vandaar: 'je standpunten aanpassen aan de omstandigheden'. De uitdrukking bestond al in de Middeleeuwen: *die hoyke tegen (of na) den wint hangen*.

De **wind** waait uit een andere hoek (de situatie is geheel veranderd)

Je kan de richting van de **wind** niet veranderen, wel de stand van je zeilen (het resultaat van een situatie hangt af van je eigen aanpassingsvermogen)

Weten uit welke hoek de **wind** waait (goed geïnformeerd zijn)

Goede raad in de **wind** slaan (goed advies niet opvolgen)

Als de **wind** draait, moet men de molen kruien (je moet je aanpassen aan de omstandigheden)

Alle molens vangen **wind** (elke concurrent neemt een deel van de winst weg / elke mededinger neemt een deel van de verdienste weg (bijv. bij winkels met dezelfde waar)

Hij laat de **wind** door de hekken waaien / teveel **wind** door de hekken laten waaien (de gelegenheid niet gebruiken / zijn tijd verspillen óf de wieken van een molen bestaan uit een vol gedeelte, waarop een soort van ladders, de hekken/heklatten, bevestigd zijn. Is er te weinig wind, dan spant de molenaar zeilen op die hekken, om elk zuchtje wind te vangen)

Hij hangt de hekken [raamwerk van latten aan een molenwiek] naar de **wind** (verandert van mening)

Keert de molen naar de **wind** (verandert van mening, wispelturig zijn)

Een veld boven de **wind** staan (een slag voor zijn) [De molen staat bv. bij storm, malend zonder zeilen, niet recht op de wind: en is 1 veld = 1/8 deel van de stelling of molen uit de wind gedraaid; zodat de winddruk niet ten volle op de wieken inwerkt]

Hij staat met zijn zij[de] in de **wind** (het staat er met hem niet best voor, de zaak is verkeerd aangepakt, op onbeholpen wijze iets verrichten. Van een molen wiens wieken de wind van de zijde of van achteren ontvangen, is niet te verwachten dat die goed werkt)

Veel **wind**, weinig te malen (hij doet zich belangrijk voor, maar hij stelt weinig voor)

Hij draait met alle **winden** mee (hij past zich makkelijk aan naar de omstandigheden)

Krimpemde **winden** en uitgaande [schreiende] vrouwen zijn niet te vertrouwen (daar is geen huis mee te houden /iedere molenaar weet, dat opkomende storm en onweersbuien de grootste oplettendheid vereisen / krimpemde wind zal allicht regen brengen, omdat deze wind naar het Westen draait en dus niet te vertrouwen is)

Hij heeft een kop als een **windmolen** (hij denkt niet na voordat hij gaat werken, hij is doldriest of heeft een dolle kop)

Dat lijkt als een **windmolen** op een burgemeester (xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx)

Tegen **windmolens** vechten / hij vecht tegen **windmolens** (tegen irreële gevaren / zaken vechten óf krachten op een dwaze wijze verspillen, zoals Don Quichot, hij ziet vijanden die er niet zijn)

Z

Op spijker **zagen** [houtzaagmolen] hij zaagt een plank waar nog een spijker in zit; en dat maakt lawaai (zwaar snurken)

Een oogje in het **zeil** houden (iets in de gaten houden) Scheepvaartterm?

We zullen de **zeilen** maar klampen (de bezigheden staken. Werkelijk de zeilen oprollen en achter de zeilklampen bevestigen)

De **zomer- of winterzeilen** ophangen (overdrachtelijk gesproken de seizoen kleding verwisselen.

[Zaanse molens maalden in de zomer met twee witte en twee lichtrode zeilen: de zomerzeilen. Deze werden in de winter vervangen door twee gele en twee donkerrode zeilen óf door vier rode / getaande zeilen: de winterzeilen.

Zwichten (zeil terugnemen als de molen te hard draait / iets toch doen dat je niet wilde of van plan was niet te doen / geen weerstand meer kunnen bieden aan iets vb: hij zwichtte voor de verleiding en nam een taartje / toegeven, wijken; het moeten afleggen) [Wikipedia: Zwichten is het minderen van de zeilvoering op de wieken van een windmolen afhankelijk van de windsterkte en de belasting van de molen. In het algemeen wordt het eerste gewicht op de buitenroede, omdat de askop dan het minst belast wordt.](#)

Een lapje **zwichten** (wordt gezegd als men bij inspannende arbeid een kledingstuk uitdoet.

De molenaar

Van oudsher behoorde de molenaar, net als de pastoor, de dokter, de bovenmeester en de notaris tot de notabelen van het dorp. Hij stond veelal in hoog aanzien. De 'mulder' (zo werd hij genoemd) kon men vroeger, in de kleine gemeenschap van de Brabantse dorpen, met enige goede wil de plaatselijke industrieel noemen. Hij genoot er het aanzien van de man die voor zich liet werken door

de wind of het water. In zekere zin zagen de mensen tegen hem op. Bemaalde hij een 'banmolen' dan nam hij zelfs een monopolie positie in en was het volk gedwongen zijn maalgoed bij hem aan te bieden.

Als een molenaar geen eigen molen had, maar deze moest pachten, had hij het vaak moeilijk. Vandaar dat het gezegde: "Hij is nen hegmulder" is ontstaan. Dat werd gebruikt voor een molenaar die het niet gemaakt had en met handen en voeten gebonden was aan zijn geldschieter(s), net als de meikever (ook wel 'mulder' genoemd) die met een touwtje aan zijn poten mocht rondvliegen. Het gezegde: "God en de mulder zullen het 'scheiden'" slaat op het feit dat de molenaar, als hij de boerengranen in bewerking had, de scheidplank moest hanteren om bij de stortzak 'ieder het zijne' te geven.

Er is geen molengeschiedenis of ze bevat klachten over het in natura genoten maalloon: de 'molster'. Dat was een schep graan die de molenaar toekwam uit het graan dat naar de molen was gebracht om gemalen te worden. Dat konden vaak diepe en hoog opgetaste scheppen worden! Vandaar het volgende toepasselijke rijmpje: "Ik vraag mij af met angst in 't harte hoe het de mulder zal vergaan, als die schepper met zijn schepper voor des Scheppers rechterstoel zal staan.

Het malen en scheppen werden als een vertrouwenszaak beschouwd, omringd met waarborgen. Vandaar dat de molenaar 'den behoorlijken Eedt' aflegde ten overstaan van de regenten om zich aan de opgelegde maten te houden. Pas tegen het einde van de 18e eeuw kwamen er verordeningen die de maat van de 'molder' of 'molster' of de betaling in geld voorschreven.

Op 13 juli 1791 nam het Stadsbestuur van 's-Hertogenbosch een beslissing over het maalloon en het ijken van de 'molsterpannen'. Men had geconstateerd dat de molenaars hun loon in geld wensten te ontvangen, maar zich anderzijds nog steeds bedienden van een maat die al honderd jaar geleden was afgeschaft. Er werd bepaald dat men de oude molsterpannen moest vervangen door strijkmaten die voortaan jaarlijks zouden worden geijkt door de stadsijkmeester. In de praktijk kwam hiervan weinig terecht. "Waar vindt men een molenaarshaan die nooit een graantje heeft ingepikt?" duidt erop dat de molenaar ondanks alle maatregelen, hij deze aardig wist te omzeilen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de slotenmaker, de wever, de schoorsteenveger en de visser die reputatie ook deelden.

Ook kwam betaling in natura voor. De uitdrukking 'een bestoven kind' duidt er op dat menig molenaar zich een 'herdersuurtje" veroorloofde met een persoon van het andere geslacht, hetgeen later resulteerde in een inschrijving in het geboorteregister. Een buitenechtelijk kind heette in Noord-Holland een 'lutje pop van sinterklaas' en elders ook een 'molenaarskind' dat in de wieg lag 'met een molentje op zijn hoofd'. Nee, de reputatie van de molenaars op zedelijk gebied was niet altijd een beste.

Maar het was ook de molenaar die zich voortdurend bezighield met de krachten der natuur en die derhalve gezien werd als een zeer deskundig persoon op gebied van weersvoorspelling. Hij was een 'weerman' die de lucht moest 'lezen' om te weten of en hoe - met hoeveel zeilen - hij de molen kon laten draaien. "Een goed bedachte molenaar neemt elke wind zorgvuldig waar." Hij behoorde tevens een allround vakman te zijn, die vaak zelf in zijn bedrijf allerlei karweitjes moest opknappen, zoals het vele molenmakers werk. Met name voor het afstellen van 'het gaande werk' was - en is - speciale vakkennis en veel ervaring nodig.

Bijzondere vakkennis vereiste ook het 'billen', het scherpen van de molenstenen met een speciale kaphamer, de bilhamer. Aanvankelijk werd dit ook door rondtrekkende 'meesters van de bilhamer' gedaan, die tegen betaling van een kleine vergoeding, een flinke borrel en kost-en-inwoning, tijdelijk op de molen verbleven en de stenen scherpten. Op den duur is dit ras 'met de blauwe handen' uitgestorven en deed de molenaar het zelf. Begin deze eeuw heeft men zelfs een soort bilmachine ontworpen waarmee het billen minder arbeidsintensief werd gemaakt. Vaak werd dat

onderhoudswerk in de zomer gedaan als het maalwerk voor de boeren minder was, vergeleken met het vele 'boerengemaal' in de winter. Het vee stond dan immers op stal en dan werd er soms dag en nacht gemalen. De molenaars die alleen voor de bakkers maalden, hadden een veel evenwichtiger verdeling van hun werk en maalden veel of weinig, naargelang zij afnemers hadden. Vaak werd het malen gecombineerd met handel in graan en graanproducten. Hieruit zijn later de grote maalderijen en graanhandel ontstaan. Een speciaal soort molenaar was de 'grutter'. Hij maakte in zijn grutterij of grutmolen, 'grutten'. Zaadkorrels van boekweit en bepaalde graansoorten, zoals gerst en haver, werden gebroken tot kleine korrels. De grutter werd ook wel 'gorter', 'gortmolenaar', 'grutmolenaar' of 'boekweitmulder' genoemd. Maar ook de winkelier die deze producten verkocht werd zo genoemd. Zo komen we dan ook weer aan de familienamen: Gorter, Gortemaker, De Grutter, Grutterink en De Gruyter!

Om het niet al te ingewikkeld te maken zullen we 'gort' gebruiken als we het hebben over gepelde graankorrels en 'grutten' als we te maken hebben met gebroken korrels, met name wanneer het gaat over boekweit. Boekweit, eigenlijk geen graan maar een zaad dat er uitziet als een klein beukenootje met een nootachtige smaak, wordt ook wel 'beuktarwe' genoemd. De plant groeit goed op arme grond, verrijkt met schapenmest. Het is een voedzaam product en goedkoper dan koren. Het was vanaf 1400 eigenlijk volksvoedsel nummer één. Vooral voor matrozen en slaven, aan boord van de schepen, maar ook in gevangenissen. Het werd vooral geteeld wanneer de graanprijzen stegen, zoals in de 16e eeuw, tegen het eind van de 18e en begin 19e eeuw. Met name in die laatste periode hadden de grutters het steeds moeilijker, omdat vanuit het Zuiden een nieuw, goedkoper en gemakkelijker te bereiden zetmeelrijk product opkwam: de aardappel. Boekweit werd langzaam gedegradeerd van hoofdgerecht tot nagerecht: de pannenkoek en pap. In Aziatische landen wordt boekweitmeel gebruikt voor noedels. De grutterijen waren relatief kleine bedrijfjes waarin de werktuigen (kollergangetje en maalsteentjes of wolfjes) werden aangedreven door water- of paardenkracht ('rosmolen'), omdat het werk een gelijkmatige gang vereist, hetgeen met een windmolen niet echt lukt. Soms werd de grutterij uitgebreid met een karnmolen, een mosterdmolen en/of een olieslagerij/ oliemolen.

Een ander soort molenaar was de poldermolenaar die, vaak met zijn hele gezin, in de poldermolen woonde. Hij was in dienst van een Hoogheemraadschap, Waterschap of Polderbestuur en moest de polder bemalen. Omdat dat erg afhankelijk was van de hoeveelheid regen, maar ook de mate waarin kwelwater terugstroomde in de polder, woonde hij 'op de molen', zodat hij het waterpeil dag en nacht in de gaten kon houden en kon gaan malen als dat noodzakelijk was. Zeker wanneer zijn molen onderdeel was van een twee-, drie- of viergang. Hij was dan helemaal gedwongen als de 'onderste molen' (=de molen die het laagst in de molengang staat) begon met malen.

Molenmopjes

Een Belg heeft zijn hoofd in het verband. "Wat heb jij gedaan?" vraagt zijn vriend. "Ik was in Nederland en daar stond een molen. Ik ging naar binnen en vroeg aan de molenaar: "Hoeveel wieken heeft een molen eigenlijk?" De molenaar zei: "Vier." Dus ik keek uit het raampje en telde: 1, 2, 3, 4. Daarna stak ik mijn hoofd door het raam: kwam er nog een vijfde aan."

Een man wil een molen bezoeken en vraagt aan de molenaar: "Ik heb gehoord dat het hier spookt. Is dat zo?" Waarop de moleneigenaar antwoordt: "Wat een onzin, als dat zo is, dan zou ik het moeten weten. Ik werk hier tenslotte al meer dan 500 jaar!"

Een man stapt op Nationale Molendag in de bus en vraagt aan de buschauffeur: "Gaat u naar de molen toe?" "Nee", antwoordt de buschauffeur, "ik moet gewoon werken."